

KS. LESZEK SZEWCZYK

EVANGELII GAUDIUM O HOMILII JAKO CZĘŚCI LITURGII

EVANGELII GAUDIUM ON A HOMILY AS A PART OF THE LITURGY

Abstract. Apostolic exhortation *Evangelii Gaudium*, often called a programme document of the pontificate of pope Francis, touches upon many subjects. One of the dominant topics of this document is preaching the Word of God. Although in this “homiletic lecture” pope Francis analyses fairly known matters, the very drawing one’s attention to them is a value in itself. Among 25 points of the exhortation devoted to a homily (EG 135–159) two of them (EG 137 and EG 138) are related to its liturgical context. Analysis of these two points of *Evangelii Gaudium* and emphasizing their most important message is the aim of this paper. The paper analyses the following issues: the living presence of God in a homily, mystagogic function of a homily, a homily as an element that integrates a liturgical celebration and a homily as a part of a sacrifice offered to the Father and a mediation of grace.

Summarised by Rev. Leszek Szewczyk

Key words: homily, liturgy, *Evangelii Gaudium*.

Adhortacja apostolska *Evangelii gaudium* (EG), nazywana często programowym dokumentem pontyfikatu papieża Franciszka, omawia bardzo szeroki zakres tematów. Papież postanowił „potraktować szerzej między innymi następujące kwestie: a) reforma Kościoła wychodzącego na misję, b) pokusy pracujących w duszpasterstwie, c) Kościół pojmowany jako całość ludu Bożego, który ewangelizuje, d) homilia i jej przygotowanie, e) społeczna integracja ubogich, f) pokój i dialog społeczny, g) duchowe motywacje zaangażowania misyjnego” (EG 17). Zagadnienie przepowiadania słowa Bożego, zwłaszcza podczas liturgii, przedstawione jest nad wyraz obficie. Tak obszerna część dokumentu kościelnego poświęcona zagadnieniom homiletycznym sta-

Ks. dr hab. LESZEK SZEWCZYK – adiunkt Zakładu Liturgiki i Homiletyki na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, dyplomowany logopeda; adres do korespondencji: ul. H. Jordana 18, 40-043 Katowice; e-mail: leszek.szewczyk@interia.pl

nowi wydarzenie niezwykle. Dostrzega to, wydobywając najbardziej osobiste akcenty adhortacji, ks. Tomasz Jaklewicz: „Franciszek sporo uwagi poświęca docenieniu pobożności ludowej, jej ewangelizacyjnej sile. Ta pobożność jest cechą ludzi prostych, ubogich. Papież pisze o niej bardzo pięknie. Zaskakująco dużo uwagi poświęca homilii. Daje właściwie mały wykład homiletyczny z bardzo praktycznymi radami, jak dziś głosić kazania”¹. Wprawdzie papież Franciszek w tym „wykładzie homiletycznym” omawia zagadnienia dość powszechnie znane, co więcej – wydaje się, że zagadnienia te są przedmiotem wykładów z teologii homiletycznej w seminariach duchownych (w Polsce z całą pewnością), to jednak przypomnienie ich stanowi wartość samą w sobie. Spośród 25 punktów adhortacji poświęconych homilii (EG 135-159), dwa (EG 137 i EG 138) odnoszą się do jej kontekstu liturgicznego. Omówienie tych dwóch punktów adhortacji *Evangelii gaudium* oraz wydobywanie z nich najważniejszego przesłania jest celem niniejszego opracowania.

1. ŻYWA OBECNOŚĆ BOGA W HOMILII

W 137 punkcie adhortacji *Evangelii gaudium* papież Franciszek zaznacza: „Trzeba teraz przypomnieć, że «liturgiczne głoszenie słowa Bożego, zwłaszcza w kontekście zgromadzenia eucharystycznego, jest nie tyle okazją do medytacji i katechezy, co raczej dialogiem między Bogiem a Jego ludem: dialog ten ogłasza wspaniałe prawdy o zbawieniu i wciąż na nowo przypomina o zobowiązaniach, jakie wynikają z Przymierza». Widzimy tu specjalne docenienie homilii, wynikające z jej kontekstu eucharystycznego, co sprawia, że przewyższa ona jakąkolwiek katechezę, stanowiąc najwznioślejszy moment dialogu Boga ze swoim ludem, poprzedzający sakramentalną komunie. Homilia jest podjęciem już podjętego dialogu Pana ze swoim ludem” (EG 137). Papież Franciszek odwołuje się w tym punkcie adhortacji do nauczania Jana Pawła II zawartego w Liście o świętowaniu niedzieli *Dies Domini* z 31 maja 1998 r. (DD 41). Tym samym wypowiedź z *Evangelii gaudium* wpisuje się w cały szereg wypowiedzi Urzędu Nauczycielskiego Kościoła na temat Bożej obecności w przepowiadanym słowie. Nauczanie ostatniego Soboru, zawarte w Konstytucji o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium* (KL), głosi, że Chrystus „jest obecny w swoim słowie, albowiem gdy w Kościele czyta się Pismo święte, wówczas on sam mówi” (KL 7). Frag-

¹ T. Jaklewicz. *Misyjna rewolucja papieża*. <http://gosc.pl/doc/1793999.Misyjna-rewolucja-papieza> (dostęp 21.12.2013).

ment ten nie mówi wprost o obecności Chrystusa w słowie objaśnianym przez Kościół, jednak z kontekstu wynika, że wspomniana obecność zbawcza Chrystusa odnosi się zarówno do biblijnego słowa czytanego, tłumaczonego, jak i głoszonego. Sobór bowiem, domagając się od kaznodziejów czerpania z istotnych źródeł, jakimi są Pismo Święte i liturgia, nazywa przepowiadanie zwiastowaniem „przedziwnych dzieł Bożych w dziejach Objawienia, czyli w misterium Chrystusowym, które zawsze jest w nas obecne i działa, zawsze w obrzędach liturgicznych” (KL 35, 2). Na możliwość spotkania Chrystusa podczas słuchania słowa Bożego wskazuje również *Katechizm Kościoła Katolickiego* (KKK). Spotkanie to dokonuje się dzięki pomocy Ducha Świętego, który „udziela czytającym i słuchającym duchowego zrozumienia słowa Bożego, według dyspozycji ich serca. Przez słowa, czynności i znaki, które stanowią osnowę celebracji, Duch Święty kształtuje żywy związek wiernych i szafarzy z Chrystusem – Słowem i Obrazem Boga, by mogli włączyć w swoje życie sens tego, co słyszą, co kontemplują i wypełniają w celebracji” (KKK 1101). Homilia jest aktem liturgicznym i jako taka „nie tylko przypomina wydarzenia, które dokonały naszego zbawienia, ale aktualizuje je i uobecnia” (KKK 1104).

Jeszcze pełniej prawdę o Bożej obecności w przepowiadanym słowie przypomina trzecie wydanie *Ogólnego wprowadzenia do Mszału rzymskiego* (NOWMR) z 2002 r.: „Gdy w Kościele czyta się Pismo święte, sam Bóg przemawia do swego ludu, a Chrystus, obecny w swoim słowie, zwiastuje Ewangelię. Dlatego wszyscy winni z szacunkiem słuchać czytań słowa Bożego, które są najważniejszym elementem liturgii. Chociaż bowiem słowo Boże zawarte w czytaniach Pisma świętego zwraca się do wszystkich ludzi każdego czasu i jest dla nich zrozumiałe, jego pełniejsze rozumienie i skuteczność pogłębiają się dzięki żywemu wykładowi, czyli homilii, która jest częścią czynności liturgicznej” (NOWMR 29). Kolejny raz prawda o Bożej obecności w przepowiadaniu homilijnym została wyrażona w 56. punkcie adhortacji apostolskiej o słowie Bożym w życiu i misji Kościoła *Verbum Domini* (VD) z 2010 r.. Papież Benedykt XVI zaznacza, że „głoszenie słowa Bożego podczas celebracji pociąga za sobą uznanie, że sam Chrystus jest obecny i mówi do nas, abyśmy Go przyjęli [...]. Chrystus, rzeczywiście obecny pod postaciami chleba i wina, w analogiczny sposób jest obecny w Słowie głoszonym w liturgii” (VD 56).

Z przytoczonych orzeczeń Urzędu Nauczycielskiego Kościoła wynika zatem, że homilia nie jest tylko informacją o Jezusie Chrystusie, lecz przede wszystkim proklamacją Jego obecności pośród uczestników liturgii. Z nauki o obecności Chrystusa w przepowiadaniu Kościoła wynika, „iż kaznodziej-

stwo jest w istocie swej wydarzeniem zbawczym, w którym spotykają się dwie główne osoby: Bóg w swoim twórczym słowie oraz człowiek zdolny do wolnego i świadomego przyjęcia Bożego słowa². W celebracji liturgicznej słowo Boże głosi „sakramentalnie obecny i działający Chrystus. Czytanie słowa Bożego staje się jego celebracją, która zawsze połączona jest z aktem i wyznaniem wiary. Wszystko to dzieje się za przyczyną Ducha Świętego, który umożliwia właściwą egzegezę, celebrację słowa oraz ożywienie wiary w sercach ludzkich. Celebracja za sprawą homilii dokonuje egzegezy egzystencjalnej i eklezjalnej, czyli wiernej Chrystusowi i tradycji Kościoła, a jej autorem jest Duch Święty”³.

Papież Franciszek wskazuje, że „homilia jest podjęciem już podjętego dialogu Pana ze swoim ludem” (EG 137). W analizowanej adhortacji słowo „dialog” występuje 57 razy, najczęściej, bo aż 13 razy, w punktach odnoszących się do homilii. Dialog, zdaniem Franciszka, jest „czymś znacznie więcej niż przekazywaniem prawdy. Realizuje się dzięki przyjemności rozmawiania i dzięki konkretnemu dobru przekazywanemu między tymi, którzy się kochają za pośrednictwem słów. Jest dobrem, które nie polega na rzeczach, ale istnieje w samych osobach dających się nawzajem w dialogu” (EG 142). Dalej wskazuje na bardzo trudne zadanie kaznodziei, który ma „misję zjednoczenia kochających się serc: serca Pana i serc Jego ludu. Dialog między Bogiem a Jego ludem jeszcze bardziej umacnia przymierze między nimi oraz pogłębia więź miłości. W czasie homilii serca wiernych milkną i pozwalają, żeby On mówił. Pan i Jego lud na tysiąc sposobów rozmawiają ze sobą bezpośrednio, bez pośredników. Jednakże podczas homilii chcą, by ktoś stał się narzędziem i wyraził uczucia w taki sposób, aby następnie każdy mógł

² A. Lewek. *Funkcja kerymatyczna Kościoła w świetle Vaticanum II. Istota i zadania*. T. 1-2. Warszawa: ATK 1984 s. 95.

³ B. M i g u t. *Relacja słowo-sakrament jej konsekwencje dla celebracji liturgicznej*. W: *Omnia transeunt – Caritas Manet. Księga Jubileuszowa dedykowana Księdzu Profesorowi Władysławowi Głowię w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*. Red. H. Słotwińska, L. Pintał, M. Wyrostkiewicz. Lublin–Sandomierz: Wydawnictwo i Drukarnia Diecezjalna 2012 s. 253-254. Ks. Leszek Kuc wskazuje na uzupełniające się obecności Chrystusa w Jego słowie i w Eucharystii: „Bóg obecny jest w swoim słowie. Bezpłodne byłoby pytanie: bardziej czy mniej jest obecny niż w Eucharystii? Nie ilościowe różnice wchodzi tu w grę. Po prostu jest obecny inaczej. Czy obecny jest rzeczywiście? Tak, rzeczywiście. Znak, sposób przejawiania się tej obecności jest tutaj inny niż w Eucharystii, inny niż gdy mówimy o obecności Chrystusa w całym Kościele. Inaczej oddziałuje na nas Jego obecność pod postaciami eucharystycznymi, inaczej w słowie, a jeszcze inaczej w drugim człowieku, w nas wszystkich zgromadzonych w Jego imię. Jest to ten sam Jezus Chrystus wielorako obecny wśród nas. To nie są obecności wykluczające się wzajemnie i przeciwne, one się nawzajem uzupełniają” (L. K u c. *Krótki traktat o teologii komunikacji*. Leszno koło Błonia: Wydawnictwo Lumen 1997 s. 207-208).

dokonać wyboru, jak kontynuować rozmowę. Słowo jest istotnie pośrednikiem i wymaga nie tylko dwóch prowadzących dialog, ale także kaznodziei, który je przedstawi jako takie, przekonany, że «nie głosimy [...] siebie samych, lecz Chrystusa Jezusa jako Pana, a nas – jako sługi wasze przez Jezusa» (2 Kor 4, 5)” (EG 143).

Mszalna liturgia słowa jest miejscem i sposobem zbawczego dialogu Boga z Jego ludem. Moc przepowiadanego w liturgii słowa dociera, dzięki wierze słuchaczy, do najgłębszych rejonów serca człowieka, w myśl pouczenia natchnionego autora, że „żywe bowiem jest słowo Boże, skuteczne i ostrzejsze niż wszelki miecz obosieczny, przenikające aż do rozdzielenia duszy i ducha, stawów i szpiku, zdolne osądzić pragnienia i myśli serca” (Hbr 4, 12)⁴. Na konieczność dialogu w głoszeniu słowa Bożego wskazywał m.in. papież Paweł VI w adhortacji apostołskiej o ewangelizacji w świecie współczesnym *Evangelii nuntiandi* (EN) z 1975 r. Zastosowanie dialogu w głoszeniu słowa Bożego ma współcześnie duże znaczenie i nie można go zastąpić żadnym innym sposobem przekazywania myśli. Dialog, który należy rozumieć jako sposób wypełniania obowiązku apostołskiego i narzędzie jednoczenia umysłów, powinien odznaczać się jasnością, łagodnością, zaufaniem i roztropnością (EN 81-90). O strukturze dialogowej kaznodziejstwa można mówić wtedy, kiedy głoszenie słowa Bożego jest elementem procesu komunikacji dwustronnej, dialogu w Kościele, będącego przedłużeniem i aktualizacją rozmowy Boga z człowiekiem w Chrystusie. Homilia jest dialogiem, kiedy stanowi wynik słuchania innych ludzi i otwierania serca na różne potrzeby ludzkie w duchu miłości. Postawa dialogu kaznodziei ze słuchaczami ujawnia się m.in. w formalnej stronie wypowiedzi, a jej przejawami będą: mówienie z pamięci, zachowywanie kontaktu wzrokowego ze słuchaczami, konwersacyjny ton oraz odpowiedni język wypowiedzi. Brak dialogu ze słuchaczami prowadzi do postawy autorytarnej, paternalistycznej⁵.

2. MISTAGOGICZNA FUNKCJA HOMILII

Przepowiadanie homilijne, zwane też liturgicznym lub mistagogicznym, polega na wprowadzaniu wierzących w chrześcijańskie tajemnice ukryte pod

⁴ Zob. B. Nadolski. *Ambona. Historia, znaczenie, symbolika*. Kraków: Wydawnictwo Petrus 2008 s. 14-16; K. Matwiejuk. *Uczestnictwo w celebracji Eucharystii*. W: *Omnia transeunt* s. 228-229.

⁵ Zob. G. Siwek. *Powrót do dialogu*. „Biblioteka Kaznodziejska” 2004 z. 148 s. 6-8.

osłoną znaków liturgicznych. Przepowiadanie mistagogiczne ma na celu ukazanie obecności i działania Chrystusa w liturgii i doprowadzenie do zjednoczenia z Nim. Przepowiadanie to naświetla ukryte rzeczywistości przez szersze powiązanie z tekstami liturgicznymi, wyjaśnia zbawczy sens znaków liturgicznych, doprowadza do centrum tajemnicy kultu i wprowadza w tajemnice zbawczego działania sakramentów⁶.

Papież Franciszek, omawiając zagadnienie homilii, nie używa bezpośrednio pojęcia „mistagogia”. W 166 punkcie analizowanej adhortacji, analizując problematykę katechezy kerygmatycznej i mistagogicznej, wspomina o inicjacji mistagogicznej, która, zdaniem papieża, „oznacza zasadniczo dwie rzeczy: niezbędną progresywność doświadczenia formacyjnego, w którym uczestniczy cała wspólnota, oraz dowartościowanie liturgicznych znaków inicjacji chrześcijańskiej” (EG 166). Jednocześnie zauważa, że „wiele podręczników i programów nie uwzględniło jeszcze konieczności odnowy mistagogicznej, która mogłaby przyjąć różne formy, zgodnie z rozeznaniem każdej ze wspólnot wychowawczych” (EG 166). Odwołanie do mistagogicznej funkcji homilii można jednak odnaleźć w zdaniu; „Ten sam [liturgiczny] kontekst domaga się, aby przepowiadanie ukierunkowało zgromadzenie, a także kaznodzieję, ku komunii z Chrystusem w Eucharystii przemieniającej życie” (EG 138). Homilia, wyjaśniając celebrowane misteria, ma na celu uzdatnienie wiernych do dostrzeżenia Boga działającego. Znaki sakramentalne stanowią widzialną stronę zbawczych dziejów i są uchwytnym elementem misterium Jezusa Chrystusa. Homilia ma uświadomić szczególnie to, że w Eucharystii spotykamy działającego Chrystusa. Homilia, wtajemniczając wiernych w sakramenty, przygotowuje i budzi pragnienie ich przyjęcia poprzez duchowe usposobienie człowieka oraz otwarcie go na zbawcze działanie Chrystusa. Wyjaśniając sens sakramentu Eucharystii i wskazując na zobowiązania wypływające z jego przyjęcia, przedłuża działanie Eucharystii w codziennym życiu. Homilia wtajemnicza w liturgię i ma w jej sprawowaniu swoje dopełnienie. Dopełnienie to winno być pomocne w przemianie egzystencjalnej uczestników liturgii. W czasie liturgicznego spotkania dochodzi do głosu Ewangelia, w której Bóg nawiedza wiernych w swoim słowie. Wyjaśnianie tekstu natchnionego nie może być jedynym sposobem przepowiadania, jeśli homilia ma spełniać wymogi stawiane jej przez nauczanie posoborowe. Powinna ona także pełnić funkcję inicjacji w sprawowane misterium aktualnie zachodzące. Homilia podejmuje również próbę wzmocnienia

⁶ Zob. L. S z e w c z y k. *Odnowa przepowiadania słowa Bożego w (archi)diecezji katowickiej po Soborze Watykańskim II. Studium homiletyczne*. Katowice: Księgarnia św. Jacka 2009 s. 202.

przeżycia, jak i zaangażowania w wierze. Doprowadza wiernych do pełniejszego doświadczenia tajemnicy, w której uczestniczą⁷.

Zdaniem Scotta Hahna głębsze doświadczenie Boga obecnego w widzialnych znakach realizuje się w homilii nie tyle poprzez wyjaśnianie, ale bardziej przez odświeżanie, objawianie nie tylko znaków (obrzędów), lecz także rzeczywistości, do której się one odnoszą i którą przedstawiają. Dokonuje tego sam Jezus Chrystus⁸. Mistagogiczna funkcja homilii przyczynia się do ukazania, jak w liturgii historyczne wydarzenia zbawcze, opisane w proklamowanym słowie Bożym, ożywają na nowo za sprawą Ducha Świętego i stają się dostępne dla jej uczestników⁹. Mistagogiczna funkcja homilii nie polega zatem tylko na połączeniu słowa Bożego z wydarzeniem sakramentalnym. W homilii powinna zachodzić komunikacja między trzema elementami: słowem Bożym, sakramentem i życiem wiernych, a słuchacze powinni uświadomić sobie, że Chrystus obecny w proklamowanym słowie Bożym i liturgii działa również w ich życiu w taki sam zbawczy sposób. Wierni zostają w ten sposób wprowadzeni w historię zbawienia, która dokonuje się również w ich życiu¹⁰.

3. HOMILIA JAKO ELEMENT INTEGRUJĄCY CELEBRACJĘ LITURGICZNĄ

W 138. punkcie adhortacji *Evangelii gaudium* papież Franciszek odnosi się bezpośrednio do czasu trwania homilii, która powinna wzbudzać zapał i nadawać sens celebracji liturgicznej. Homilia, która różni się znacznie od spektakli rozrywkowych i nie kieruje się logiką przekazów medialnych, powinna być krótka i nie może przyjmować formy konferencji, wykładu lub lekcji. Współcześni słuchacze słowa Bożego oczekują krótkich homilii i kazań. Wynika to z przesytu słowa mówionego i zmiany tempa ludzkiego życia. Niezadowolone słuchaczy mogą budzić kazania i homilie zbyt krótkie, w czasie których kaznodzieja (homilista) nie przekaze żadnej nowej, ozyw-

⁷ Zob. H. S i m o n. *Homilia jako integralny element Eucharystii*. „Współczesna Ambona” 15:1987 z. 3 s. 116.

⁸ Zob. S. H a h n. *Moc słowa w liturgii*. Tł. P. Blumczyński. Kraków: Wydawnictwo Salwator 2005 s. 162-163. Za: W. P r z y c z y n a. *Homilia pięćdziesiąt lat po Soborze Watykańskim II*. Kraków: Wydawnictwo M 2013 s. 109.

⁹ Zob. P r z y c z y n a. *Homilia pięćdziesiąt lat po Soborze* s. 110.

¹⁰ Zob. S. D y k. *Mistagogiczna funkcja i natura homilii*. „Przegląd Homiletyczny” 11:2007 s. 106.

czej treści. Częściej jednak dochodzi do sytuacji, kiedy kaznodzieja przekracza zalecany przez teoretyków kaznodziejstwa czas trwania niedzielnych homilii (obecnie to 8-12 minut). Współczesny głosiciel słowa Bożego, skracając swoje homilie i kazania, powinien położyć większy nacisk na zwiększenie merytorycznej zawartości swojego przepowiadania, tak by słuchacze, słuchając krótszej formy wypowiedzi, zyskiwali na jakości¹¹. Papież Franciszek zaznacza, że zbyt długa homilia może zniszczyć „dwie charakterystyczne cechy celebracji liturgicznej: harmonię między jej częściami oraz jej rytm” (EG 138). Z powyższego zdania wynika, że homilia powinna wspierać harmonię dwóch części celebracji eucharystycznej, powinna te części integrować.

Celebracja eucharystyczna składa się z dwóch zasadniczych części: liturgii słowa i liturgii eucharystycznej, które tak ściśle się ze sobą wiążą, że stanowią jeden akt kultu (KL 56). Homilia następująca po czytaniach biblijnych, a przed liturgią eucharystyczną jedność tę uwydatnia i podkreśla¹². Na tę jedność trafnie wskazuje *Katechizm Kościoła Katolickiego*: „Celebracja sakramentalna jest spotkaniem dzieci Bożych z Ojcem w Chrystusie i Duchu Świętym; spotkanie to wyraża się jako dialog przez czynności i słowa. Z pewnością same czynności symboliczne mają już jakąś wymowę. Słowo Boże oraz odpowiedź wiary powinny jednak towarzyszyć im i ożywiać je, by ziarno Królestwa wydało owoc na dobrej ziemi. Czynności liturgiczne oznaczają to, co wyraża słowo Boże: bezinteresowną inicjatywę Boga, a zarazem odpowiedź wiary Jego ludu” (KKK 1153). Liturgia słowa, której homilia jest częścią, jest nie tylko chronologicznie pierwszym aktem dwuczęściowej celebracji i tylko pouczeniem i przygotowaniem do sprawowania misterium, ale jest „urzeczywistnieniem zbawczego misterium, w którym Bóg odsłania swój zamysł zbawienia (w czytaniach ze Starego i Nowego Testamentu), aby pobudzić Kościół do radosnej wdzięczności i do dialogu z Bogiem”¹³. Zdaniem Henryka Sławińskiego „jedność aktu liturgicznego, jakim jest Msza Święta, ma swe podstawy w obecności i działaniu Chrystusa oraz w wierze uczestników rodzącej się i podtrzymywanej przez słuchanie słowa Bożego, a niezbędnej do owocnego uczestnictwa w sakramentalnych obrzędach”¹⁴.

¹¹ Zob. S z e w c z y k. *Odnova przepowiadania słowa Bożego* s. 249-250; K. P a n u ś. *Ani długie, ani krótkie, lecz w sam raz! Przymiot brevitatis w kazaniu*. „Przegląd Homiletyczny” 8:2004 s. 150.

¹² Zob. P r z y c z y n a. *Homilia pięćdziesiąt lat po Soborze* s. 112-113.

¹³ S. C z e r w i k. *Przepowiadanie Bożego słowa jako akt liturgiczny*. W: *Liturgia i przepowiadanie*. Red. W. Przyczyna. Kraków: Wydawnictwo M 2010 s. 236.

¹⁴ H. S ł a w i ń s k i. *Liturgia słowa i liturgia eucharystyczna jako jeden akt liturgiczny*. „Przegląd Homiletyczny” 11:2007 s. 26.

Ten sam bowiem Chrystus jest obecny i działa mocą Ducha Świętego w liturgii słowa i liturgii eucharystycznej. Przemawia On do uczestników liturgii przez słowo Boże proklamowane i wyjaśniane w homilii, a następnie przemienia chleb i wino w swoje Ciało i Krew, aktualizując tym samym Paschalne Misterium. Jedność celebracji eucharystycznej wynika również z faktu, że liturgia słowa, jak i liturgia eucharystyczna w równej mierze mają charakter uświęcający i kultyczny. W celebracji Mszy Świętej nurty te wiążą się, przenikają wzajemnie i warunkują. Proklamowane słowo Boże, wyjaśniane następnie w homilii, wzywa do nawrócenia i wiary (zasadniczy moment nurtu uświęcającego), a ofiara Chrystusa, która jest zarazem ofiarą Kościoła, jest wyrazem całkowitego i publicznego kultu (zasadniczy moment nurtu kultycznego)¹⁵. Jedność celebracji eucharystycznej wynika również z wiary uczestników liturgii, wiary niezbędnej do owocnego udziału w celebracji, a podtrzymywanej przez słuchanie słowa Bożego.

Papież Franciszek przestrzega kaznodziejów przed głoszeniem zbyt długich homilii, bo wprawdzie „kaznodzieja może być zdolny do utrzymania żywego zainteresowania ludzi przez godzinę, ale wtedy jego słowo staje się ważniejsze od celebracji wiary” (EG 138). To właśnie z jedności liturgii słowa i liturgii eucharystycznej wynika konieczność zachowania odpowiednich proporcji czasowych, gdyż ich brak mogłoby „prowadzić do asymetrycznego traktowania słowa i obrzędu”¹⁶. Słowo kaznodziei nie może zajmować „nadmiernego czasu, aby Pan błyszczał bardziej niż szafarz” (EG 183). W homilijnym przekazie słowa Bożego najważniejsza jest treść, strona formalna wypowiedzi zaś powinna tej treści służyć. Przesadna dbałość o elementy formalne wypowiedzi przy jednoczesnym zaniedbywaniu jej treści, przesadnie długie homilie mogą przyczynić się do przyjęcia postawy „zabawiacza”, który skupia uwagę słuchaczy na sobie, a nie na Bogu¹⁷.

¹⁵ Zob. S. C z e r w i k. *Wprowadzenie do Konstytucji o liturgii świętej*. W: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekry, deklaracje*. Poznań: Pallottinum 2002 s. 37-38; S ł a w i ń s k i. *Liturgia słowa i liturgia eucharystyczna* s. 26-28.

¹⁶ S ł a w i ń s k i. *Liturgia słowa i liturgia eucharystyczna* s. 26-29.

¹⁷ Ta tendencja cechuje współczesne media, zdominowane przez zabawę – tam wszystko musi być zabawne i sensacyjne. Media przyzwyczyły współczesnych odbiorców do takiego postrzegania rzeczywistości, że to, co nie jest zabawne i atrakcyjne, jest bezwartościowe. Książka, idąc za lansowanymi przez media tendencjami, używają niekiedy środków, które czynią ich atrakcyjnymi. Zob. J. K o w a l s k i. *Siedem grzechów głównych*. „W Drodze” 43:2009 nr 6 s. 30.

4. HOMILIA JAKO CZĘŚĆ OFIARY PRZEKAZYWANEJ OJCU I POŚREDNICTWO ŁASKI

W 138 punkcie adhortacji *Evangelii gaudium* papież Franciszek zaznacza: „Gdy przepowiadanie urzeczywistnia się w kontekście liturgii, jest włączone jako część ofiary przekazywanej Ojcu i jako pośrednictwo łaski, którą Chrystus rozlewa w celebracji” (EG 138). Jest to wskazanie na kultyczny i uświęcający charakter celebracji eucharystycznej. *Katechizm Kościoła Katolickiego* w części, w której mowa jest o celebracji misterium chrześcijańskiego, przypomina, że zgromadzenie wiernych powinno przygotować się na spotkanie ze swoim Panem po to, by być „ludem dobrze usposobionym. To przygotowanie serc jest wspólnym dziełem Ducha Świętego i zgromadzenia, a szczególnie pełniących funkcje wynikające ze święceń. Łaska Ducha Świętego zmierza do wzbudzenia wiary, nawrócenia serca i przyłgnięcia do woli Ojca. Te dyspozycje są podstawą do przyjęcia innych łask ofiarowanych w samej celebracji oraz owoców nowego życia, jakie ma ono następnie wydać” (KKK 1098). Według Konstytucji o świętej liturgii *Sacrosanctum Concilium* to właśnie w liturgii, a zwłaszcza zaś w ofierze eucharystycznej, „dokonuje się dzieło naszego odkupienia” (KL 2); jest ona nie tylko szczytem, do którego zmierza cała działalność Kościoła, ale zarazem „źródłem, z którego wypływa cała jego moc” (KL 10); z niej, „a zwłaszcza z Eucharystii jako ze źródła, spływa na nas łaska i z największą skutecznością dokonuje się to uświęcenie ludzi w Chrystusie i uwielbienie Boga, do którego, jako do celu, zmierzają wszystkie inne działania Kościoła” (KL 10). W liturgii urzeczywistnienia się „uświęcenie człowieka, a mistyczne Ciało Jezusa Chrystusa, to jest Głowa ze swymi członkami, wykonuje całkowity kult publiczny” (KL 7). Działanie Boga w liturgii ma charakter uświęcający, a człowiek i Kościół dokonuje w niej czynności kultycznej. Kult ten jest odpowiedzią na Boże działanie dla dobra człowieka. Ta odpowiedź ma charakter uwielbienia Boga za Jego dobroć i wielkość oraz za Jego działanie zbawiające, zwłaszcza za dzieło Paschy Jezusa Chrystusa. Wyrazem kultu jest przede wszystkim modlitwa i ofiara. Jest to Ofiara Jezusa Chrystusa połączona z ofiarą każdego chrześcijanina¹⁸. Nurt zstępujący (uświęcający), jak i nurt wstępujący (kultyczny) są dwoma sposobami patrzenia na Bosko-ludzki dialog, jaki dokonuje się w liturgii i poprzez liturgię. Jedność obu nurtów gwarantowana jest udziałem w jednym misterium Chrystusa. Bóg zawsze wychodzi pierwszy z inicjatywą (zbawia) i prowokuje ludzką odpo-

¹⁸ Zob. A.J. Z n a k. *Fundamentalne rzeczywistości liturgii*. Oleśnica: Signum 1992 s. 42-43.

wieść, czyli zbawienie pobudza do kultycznego uwielbienia¹⁹. Nurt uświęcający i nurt kultyczny wiążą się, przenikają wzajemnie i warunkują, co jest szczególnie widoczne w celebracji Mszy Świętej: słowo Boże wzywające do nawrócenia i wiary – zasadniczy moment nurtu uświęcającego (soteriologicznego) i ofiara Chrystusa, będąca zarazem ofiarą Kościoła – zasadniczy moment nurtu kultycznego (latreutycznego)²⁰. Przed Soborem Watykańskim II przepowiadanie, nawet to w ramach liturgii, nie było postrzegane jako akt liturgiczny. Liturgia stanowiła okazję do wygłoszenia kazania²¹. Ostatni Sobór na nowo włączył głoszenie słowa Bożego w czynność liturgiczną i wyszedł poza określenie posługi kapłańskiej jako szafarstwa Ofiary eucharystycznej, przypominając, że kapłan jest przede wszystkim przeznaczony do głoszenia słowa Bożego. Przepowiadanie homilijne stanowi integralną część liturgii i jest zarazem czynnością uświęcającą i kultyczną. W liturgii, a zatem także w homilii, Bóg przemawia do swego ludu (KL 33). Głosząc homilię, kapłan sprawuje liturgię, sama zaś homilia jako akt liturgiczny jest czynnością uświęcającą człowieka, gdyż Bóg udziela się w niej człowiekowi i wzywa jednocześnie do wewnętrznej przemiany. Homilia jest również czynnością kultyczną, gdyż zwiastowanie słowa Bożego kieruje człowieka do oddania się Bogu w wierze i miłości oraz uzdatnia go do postawy ofiary z siebie dla Boga. Homilia, będąca częścią liturgii, powinna również przyczyniać się do uwielbienia i oddania Bogu chwały²².

Homilia jest czynnością uświęcającą, gdyż Bóg w swoim słowie udziela się człowiekowi i w tymże słowie wzywa go do wewnętrznej przemiany. Homilia, oparta na słowie biblijnym, jest wydarzeniem zbawczym, które uobecnia głoszone treści oraz włącza słuchaczy w dokonujące się w homilii wydarzenie zbawcze. W homilii, podobnie jak w kerygmie biblijnej, chodzi o zbawcze spotkanie z osobą Chrystusa na kanwie zwiastowanego słowa Bożego. Zadaniem homilii jest umacnianie wiary, by przekonująco głosić Jezusa Chrystusa przynoszącego zbawienie. Nurt uświęcania w przepowiadaniu homilijnym można dostrzec także w fakcie budowania Kościoła poprzez gło-

¹⁹ Zob. K. Filipowicz. *Liturgia jako zbawczy dialog i święta wymiana*. „Warszawskie Studia Teologiczne” 24:2011 nr 1 s. 136.

²⁰ Zob. S. Czerwik. *Wprowadzenie do Konstytucji o liturgii świętej* s. 37-38; G. Siwek. *Zbawcza skuteczność liturgicznego przepowiadania*. W: *Liturgia i przepowiadanie*. Red. W. Przyczyna. Kraków: Wydawnictwo M 2010 s. 253-255.

²¹ Zob. L. Beauduin. *Modlitwa Kościoła*. Tł. S. Koperek. Kraków: Polskie Towarzystwo Teologiczne 1987 s. 170.

²² Zob. H. Simon. *Niedziela jako dzień słowa Bożego*. „Studia Liturgiczno-Pastoralne” 2:1994 s. 146-153; A. Schwarz. *Jak pracować nad kazaniem*. Tł. S. Kawecki. Warszawa: Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej 1993 s. 112.

szenie słowa Bożego. „Kościół nigdy nie zaprzestawał zbierać się na odprawianie paschalnego misterium, czytając to, „co było o Nim we wszystkich pismach (Łk 24,27)” (KL 6). Nie ma Kościoła, dwóch lub trzech zebranych w Imię Pańskie, bez przepowiadania słowa Bożego²³. „Lud Boży jednoczy się przez Słowo Boga żywego, wymagane z całą słusnością z ust kapłanów” (DK 4). Homilia pełni także istotną rolę w duchowym usposabianiu człowieka na spotkanie z Chrystusem i otwiera na Jego zbawcze działanie. Jej rola polega także na budzeniu pragnienia spotkania się z Chrystusem w sakramentach.

W przepowiadaniu homilijnym dokonuje się ofiara całego Kościoła oraz każdego pojedynczego uczestnika liturgii. Jest to „współofiara” dokonywana razem z Chrystusem. W homilii głosiciel ma zadanie ukazania wymagań, które Bóg stawia człowiekowi. Bóg wzywa człowieka do współpracy, która „w duchu posłuszeństwa i miłości do Boga i braci jest przecież istotą duchowej ofiary, do której wszyscy chrześcijanie są wezwani na mocy chrztu (por. Rz 12, 1 n.; 1 P 2, 5. 9). Chrystus staje się bowiem przez swoją ofiarę przyczyną wiecznego zbawienia tylko dla tych, którzy są Mu posłuszni [...]. Szkołą tego posłuszeństwa jest i homilia i eucharystyczna anamneza²⁴.

*

Jak już powiedziano, adhortacja apostolska *Evangelii gaudium*, nazywana często programowym dokumentem pontyfikatu papieża Franciszka, omawia wiele tematów. Jednym z dominujących jest kaznodziejskie przepowiadanie słowa Bożego. Papież Franciszek w tym „wykładzie homiletycznym” dwa punkty poświęca liturgicznemu kontekstowi homilii (EG 137 i EG 138). Dostrzega żywą obecność Boga w przepowiadaniu homilijnym oraz mistagogiczną funkcję tego przepowiadania. Przypomina prawdę o integrującej roli homilii w celebracji liturgicznej oraz dostrzega w homilii część ofiary przekazywanej Ojcu i pośrednictwo łaski. Przypomnienie tych treści stanowi dużą wartość analizowanej adhortacji.

²³ Zob. L. K u c. *Przepowiadanie, zbawienie, Kościół*. „Współczesna Ambona” 13:1985 z. 4 s. 155-157.

²⁴ Zob. S. Czerwik. *Przepowiadanie Bożego...*, s. 239.

BIBLIOGRAFIA

- Czerwik S.: Przepowiadanie Bożego słowa jako akt liturgiczny. W: Liturgia i przepowiadanie. Red. W. Przyczyna. Kraków: Wydawnictwo M 2010 s. 223-246.
- Dyk S.: Mistagogiczna funkcja i natura homilii. „Przegląd Homiletyczny” 11:2007 s. 103-112.
- Głowa W.: Liturgia miejscem i źródłem przepowiadania. Przemysł: Wydawnictwo Archidiecezji Przemyskiej 1999.
- Migut B.: Relacja słowo-sakrament jej konsekwencje dla celebracji liturgicznej. W: *Omnia transeunt – Caritas Manet*. Księga Jubileuszowa dedykowana Księdzu Profesorowi Władysławowi Główie w siedemdziesiąt rocznicę urodzin. Red. H. Słotwińska, L. Pintał, M. Wyrostkiewicz. Lublin–Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia 2012 s. 241-256.
- Przyczyna W.: Homilia pięćdziesiąt lat po Soborze Watykańskim II. Kraków: Wydawnictwo M 2013.
- Simon H.: Homilia jako integralny element Eucharystii. „Współczesna Ambona” 15:1987 z. 3 s. 105-120.
- Siwek G.: Zbawcza skuteczność liturgicznego przepowiadania. [W:] Liturgia i przepowiadanie. Red. W. Przyczyna, Kraków: Wydawnictwo M 2010 s. 247-268.
- Sławiński H.: Liturgia słowa i liturgia eucharystyczna jako jeden akt liturgiczny. „Przegląd Homiletyczny” 11:2007 s. 19-32.
- Szewczyk L.: Znaczenie, funkcje i miejsce homilii w liturgii. W: *Praedicamus Christum crucifixum*. Słowo Boże w liturgii Kościoła. Księga Jubileuszowa dedykowana Księdzu Arcybiskupowi Damianowi Zimoniowi Metropolicie Katowickiemu w 25 rocznicę święceń biskupich. Red. A. Żądło. Katowice: Księgarnia św. Jacka 2010 s. 171-180.

EVANGELII GAUDIUM O HOMILII JAKO CZĘŚCI LITURGII

Streszczenie

Adhortacja apostolska *Evangelii gaudium*, nazywana często programowym dokumentem pontyfikatu papieża Franciszka, omawia bardzo szeroki zakres tematów. Jednym z tematów dominujących jest kaznodziejskie przepowiadanie słowa Bożego. Wprawdzie papież Franciszek w tym „wykładzie homiletycznym” omawia zagadnienia dość powszechnie znane, to jednak przypomnienie ich stanowi wartość samą w sobie. Spośród 25 punktów adhortacji poświęconych homilii (EG 135-159), dwa (EG 137 i EG 138) odnoszą się do jej kontekstu liturgicznego. Omówienie tych dwóch punktów adhortacji *Evangelii gaudium* oraz wydobywanie z nich najważniejszego przesłania jest celem niniejszego opracowania. W opracowaniu omówione zostały zagadnienia: żywa obecność Boga w homilii, mistagogiczna funkcja homilii, homilia jako element integrujący celebrację liturgiczną oraz homilia jako część ofiary przekazywanej Ojcu i pośrednictwo łaski.

Słowa kluczowe: homilia, liturgia, *Evangelii gaudium*.